

Ráncok a tájban, A Tompa-tető védművei

Tibai Frida, Gál József

Tudományos Diákköri Konferencia/ 2015

Ráncok a tájban

Tompa tető, Erdély

szervezők: Gál József, Tibai Friderika

konzulens: dr. Vasáros Zsolt, Gaul Cicelle DLA

Tartalom:

1. Prekoncepció
2. Történeti kutatás
A Római Birodalom és provinciák építésze
Az első világháború sajátosságai
3. A helyszín megismerése
4. Előképek
5. Koncepció
6. Terv

Ráncok a tájban: római kori és első világháborús védművek

Az erdélyi helyszíneken a római kori Dacia, az erdélyi népi hagyományok és a gazdag természeti környezet különleges összefonódásával találkozunk. A feltárt és feltárás alatt álló római kori örökség gondozása kiemelkedő feladatunk mind kulturális, mind örökségvédelmi szempontból. Szeretnénk az itt zajló munkálatokat, valamint az eddig elért eredményeket megmutatni, közérthetővé tenni a látogatók és a helyiek számára egyaránt, építészeti keretet adva az emlékeknek.

Az egykori Dacia területét a limes védmű-rendszer és annak őrtornyai védték, melynek maradványait megtalálhatjuk a Görgényi-havasokban. A Tompa-tető alatt elhelyezkedő plató stratégiai szerepét nem csak a római időkben, de a világháború alatt is kihasználták. A terület érdekessége a különböző korok egymásra rakódása, az egykori őrtornyok és világháborús katonai sáncárkok együttélése.

Munkánk során célunk e különleges kettősség bemutatása építészeti és egyéb eszközöket használva. Szem előtt tartjuk az emlékek érthető bemutatását, a történelmi hűséget, a múlt egyszerű, finom eszközökkel való megidézését. Egy olyan rendszer kialakítását képeztük el, mely utal a terület kettősségére, a különböző korok kapcsolatára.

Tervezés során előképek használjuk a Saint Maurice kolostorépületéhez készült védőtetőt, mely a folyamatos sziklaomlásoktól védi az épületet. A beavatkozást egyszerűségében, anyagában és viselkedésében egyaránt követendő példának tartjuk.

Védőtető Svájcban, Saint Maurice

Savioz Fabrizzi Architectes/ 2010

Wrinkles In The Land: Roman Age and World War I Defence Lines

There is a beautiful and unique connection between the ancient Roman Dacia, the rich natural environment and the Transylvanian vernacular traditions at the discussed locations in Transylvania. Taking special care of the exposed and yet-to-be excavated Roman heritage is a very important task both culturally and from the heritage protection point of view. The works at these locations as well as the archeological results achieved so far should be shown widely and should be made understandable among the locals and visitors as well - giving an architectural framework to the ruins and relics.

The onetime territory of Dacia was protected by the 'limes' defence line and the watchtowers along it. The remains of the limes can be found on the Görgényi (Gurghiu) Mountains. The mesa right below the Tompa Peak had an important strategical role not only in the Roman Ages but in the First World War as well. An interesting attribute to the area are the footprints of multiple ages: the Roman watchtowers that once stood here and the World War I moats.

Our aim is the presentation of this unique duality using architectural and other tools bearing in mind the understandable display of the architectural heritage, historical accuracy and evoking the past with simple fine tools.

An important example for us is the coverage of archaeological ruins of the Abbey of St-Maurice.

Történeti kutatás

A Római Birodalom építészetét meghatározó általános feltételek

A római építészet az ókori építészet betetőzősét jelenti, minőségi és mennyiségi szempontból egyaránt. A római kornak a művészet eredetisége mellett a gyakorlatiasság jelenti értékét. Gondoljunk a szerkezeti zsenialitásról tanúskodó mérnöki alkotásokra: boltozatos hidakra, a hosszú vízvezetékrendszerekre, melyek egészséges ivóvizet szállítottak a településeknek, és az egész Birodalmat behálózó útszervezőkre.

Róma világhatalmi helyzete alatt egymástól igen eltérő földrajzi, természeti távlatokat fogott össze. A 2. század elején érte el legnagyobb kiterjedését: ekkor Itálián kívül magába foglalta Európa nyugati és középső területeit (Hispania, Britannia, Gallia, Germánia, Pannónia), valamint délkeleti országait (Dacia, Hellas, Macedonia), Észak-Afrikát, Anatóliát és Mezopotámia egy részét is. A hatalmas birodalom területeit tengeri és szárazföldi utak kötötték össze, majd megépült a provinciákat átszövő útszervező, melynek kiindulópontja Róma volt. A jó és gyors közlekedés hozzájárult ahhoz, hogy a különböző területek építésze egymásra hatással legyen. Róma építészetére így a „tömegtermelés” és tipizálás volt jellemző. A katonaság műszakilag igen képzett volt, katonailag szervezett építési módszerek terjedtek el.

A római provinciák építésze

Az Itálián kívüli építészet két részre oszlott: az elprovinciálódott római építészetre, ez jellemző Nyugat-és Közép-Európára, míg kelet felől (délkelet-Európa, Ázsia, Észak-Afrika) Róma, az anyaország volt a befogadó fél. Nyugat-Európában a Római Birodalmat megelőző időkben a nagy kiterjedésű erdőségek miatt a fa építkezés volt a meghatározó. Az itteni fa remek alapanyagául szolgált erődítések és lakóházak építéséhez. (Opus gallicum = favázis házak falszerkezetének római elnevezése.) A római kori épületek azonban kőből épültek, illetve Róma terjesztette el Európában az égetett téglával való építkezést is, amely a császárkor végére vált elterjedté a Birodalomban.

A városiasodás folyamata Galliában és más nyugati provinciákban már a római idők előtt megkezdődött. E fejlődési folyamat építészeti megjelenése az oppidiumokban fedezhető fel (kőfalakkal övezett, egyutcás kelta erődök településformája).

A településekben ritkább északi területeken (Germánia, Britannia) a katonai építkezések generálták a városiasodás kialakulását, ez a katonai jelleg jelent meg a kultúra egészében is.

A közép-európai provinciák elsősorban védelmi feladatot láttak el, biztosították a középső területeket. Az itteni provinciák építésze lényegesen szerényebb keretek között valósult meg a nyugati területekhez képest. A katonai építészet igen jelentős: katonai védművek, katonai telepek szinte minden lehetséges formában megvalósultak. A limes Duna menti vonalát évszázadokon át újítták, korszerűsítették a hadászati változásoknak megfelelően.

A mai Nyugat-Románia meghódítása elsősorban hadászati, védelmi okokból történt. A dák törzseket Traianus igázta le és Dacia néven tartományt hozott létre Transylvania területén. Hadrianus többször fel akarta adni az országrészt, hiszen az anyaországtól távol, nehezen védhető volt, mégis a 3. századig a Birodalom része maradt, az ide települt itáliai kereskedők védelmére. Az Imperium történetének végén, a Birodalom kettészakadásakor a keleti provinciák nagy szerepet kaptak.

*A Római Birodalom határai, provinciái
(Térképet készítette az FRE Culture 2000 projekt)*

A római limes

A limes a Római Birodalmat összefogó védelmi rendszer egyben szárazföldi határvonal, mely a császárkorban került kiépítésre. A limes lényegében egy védelmi szakaszhoz (út, természetes határ pl. Duna) kapcsolódó erődítések, árkok, tornyok és sáncok sorozata. Építését az 1. században kezdték meg, legnagyobb kiterjedését a 2. században érte el, mikor 5000 km hosszan szegélyezte a Birodalmat Skócia atlanti partvidékétől át Európán egészen a Fekete-tengerig, illetve délen az Atlanti-óceántól a Vörös-tengerig. Védelmét eleinte légiók, később határőr alakulatok biztosították. A katonai táborok a határvonal mentén, annak közelében helyezkedtek el. A római limesen általában épített akadályokat, védelmi objektumokat szokás érteni, így legismertebb példája Hadrianus fala. A limesnek kezdetben azonban egész más szerepe volt. A Birodalmi provinciákat behálózó, kiépített útvonalak részeként, hadiútként működött, nem védelmi vonalként. Elsődleges szerepe a katonák eljuttatása volt a Birodalom határain kívül eső területekre.

A katonai táborok gyakorlatilag városként működtek, később közelükben polgárváros települt. A tábor 4 kapu törte meg, központjában a principia, azaz főhadiszállás állt.

A limes maradványainak- falak, árkok, erődítmények és hozzájuk kapcsolódó civil települések- egy részét már feltárták, de a munkálatok ma is zajlanak, az emlékek jelentős része azonban megsemmisült.

Dácia limese

A második században, miután a római ellenőrzés stabilá vált, megkezdődött Dacia limesének kiépítése. A provincia védelmi szerepe miatt mindvégig nagyszámú katonaság állomásozott itt, a fő útvonalak mellett pedig segédcsoportok álltak készenlétben a belső területek védelmére.

Dacia tartomány keleti limeséről a következő állomások ismertek:

Jád, Óvárhely, Marosvécs, Miháza, Sóvárad, Énlaka, Székelyudvarhely, Homoródszentpál, Oltszem, Komolló, Nagyborosnyó, Bereck, további kettő létezését feltételezik *Görgényszentimre* és *Barót* térségében.

A táborok közötti kapcsolatot és a katonák ellátását biztosította a limes út, mely a határral párhuzamosan futott. A táborok mentén vicusok települtek, melyek a gazdasági, kulturális központok voltak.

A határszakasz felügyeletére tornyokat létesítettek, amelyet sánccal is kiegészíthettek. Ilyen tornyok maradványait találjuk meg a Tompa-tetőn is, illetve Libánfalva, Nyáradremete, Székelypálfalva, Alsóköhér települések határában.

Limes- kutatás

Dácia keleti területének kutatása 2008-ban kezdődött, céljuk Dacia keleti határának (limes-szakaszának) feltárása és a korábbi kezdeményezések újraindítása.

A kutatási téma kapcsolódhat az UNESCO törekvéséhez, mely szeretné a területileg elkülönülő védelmi objektumokat egységesen kezelni. A kezdeményezés sikeresen elindult az Alpok területén is.

Világháborús sáncárkok

A Tompa-tető és környezetének különlegessége a román front közelsége, mely 1916-ban jött létre a keleti fronton az első világháborúban, mikor a román hadsereg megtámadta Magyarország erdélyi területeit. Románia azonban magára maradt a keleti fronton, így 1917-ben békét kért (Bukaresti béke).

A világháború nyomait számos terület őrzi a települések határában, többek között Mikháza is.

A sáncárkok stratégiai okokból jellegzetes cikk cakk, illetve karéjos alakban készültek, előárkokkal, futó árkokkal, melyek menekülési útvonalat biztosítottak.

Ezek nyomai máig jól kivehetőek a Tompa-tetőtől észak-keletre eső tisztáson. A területen tehát egymáshoz rendkívül közel esnek a római kori és világháborús emlékek, ami bizonyítja a terület stratégiai, védelmi jelentőségét, melyet felfedeztek a különböző korokban.

Tompa-tető és környéke a világháborús sáncárkokkal, légifelvétel

Előképek

Az MDL terve egy erdei kacsales helyén, melynek célja az elrendezés felelevenítése, a táj sokrétűségét bemutatva egy csendes, rekreációs területet kialakítva az erdei környezetben. A kacsacsalogatót rendszerint fákkal körülveve, tóval kísérve alakították ki egy kis földterületen, azzal a céllal, hogy vízimadarakat fogjanak. A terület új funkciót kapott, a terv a szomszédsággal együttműködve jött létre.

Homage to a duck decoy/ MDLandschapsarchitecten

Koncepció

“Vagy találunk ott utat, vagy építünk egyet.”

(Hannibal)

Különleges túraútvonal húzódik a Maros megyei Nyáradremete és Vármező falvaktól északra. Szemet gyönyörködtet, testileg-lelkileg feltölt az erdélyi táj, ahogy felfelé kaptatunk a hegyoldalon, akár Nyáradremetéről, akár Vármezőről indultunk. Amint egyre többet hallunk meg a természet kedves, de tekintélyt parancsoló szavaiból, úgy csendesülnek el gondolataink, helyet adva valami új, mélyről jövő, messzire mutató gondolat-áramnak. Már önmagában is egy kis csoda ez a túraútvonal, azonban ennél sokkal-sokkal többet nyújt(hat). Évszázadok történelmi nyomait viselik magukon a hegyoldalak, bércek, és őrzik kitartóan, hátha valaha még kíváncsi szemek jönnek látogatóba. Ha követjük az erdei ösvényt, rábukkanhatunk római őrtornyokra, mely valaha a limes fontos alkotóeleme volt, de az első világháború hadszíntere sem tűnt el nyomtalanul, a román front sáncai ott kígyóznak a Tompa tető kopasz oldalában.

Ezek a történelmi nyomok, mint ráncok a vén hegy orcáján őrzik azt a sok-sok emléket, melyet most megmutatni vagyunk hivatottak.

Alapgondolatunk a meglévő túraútvonal tudatos “ránccba szedése” volt.

Koncepciónk kettős céllal született: egységes arculatot és megfelelő tájékozódást biztosító jelzésrendszer illesztése a tájba, mely nemcsak végigvezet a túraútvonalon, de felfedi, és egymással is összekapcsolja a rejtőzködő történelmi emlékeket. Az ösvényen végigvezetett elemrendszer megfelelő távolságonként elhelyezett tájékozási pontjai segítenek a továbbhaladásban; a fontosabb csomópontokban és útelágazódásokban irányt mutatnak; pihenést biztosítanak a forrásoknál; valamint egyszerű építészeti eszközökkel pillanatnyi időutazást kínálnak a különleges emlékeknél - a római őrtorony-pár romjainál és a világháborús sáncok maradványainál.

A kezdetektől fontos volt számunkra a két nagyon távoli történelmi kor emlékeinek vizuális összekapcsolása nem csak egymással, de a túraútvonal egyéb elemeivel is. Ezt egy egyszerű, nem túl hivalkodó, de mégis észrevehető arculattal kívántuk biztosítani. Hosszas keresgélés után, de talán legelőször az anyagot találtuk meg. Választásunk az acélra esett, mely oly sok arca közül mindig azt mutatja, amilyen hatás éri. Az acél kemény anyag. De kemények voltak azok az idők is, melyeket megidézni hivatott. Az idő könyörtelen múlására emlékeztet az esetünkben alkalmazott felületkezelés, az a patinásító eljárás, mely során a nyers acél felülete egy “mindent átélt, mindent látott” arc lesz. Az alkalmazott vegyi anyag, a Slate Black Patina hatására az acélon - a corten acélfelületek sárgás-vörös színétől eltérően - egy sokkal komorabb, méltóságtelibb sötét szürkés-barnás patinaréteg képződik, mely

egyben megóvja a további korrodálástól. A sík acél felülete, textúrája is megváltozik, érdes, tapintásra ösztönző, mesélő lesz.

Innen szinte magától jött a 'hajtogatott' síklemez geometria, mely igen nagy mozgásteret, de egységes arculatot ad az útvonal mentén szétszort sok-sok elemnek. Az egységesség nem az elemek azonos formájára vagy geometriájára vonatkozik, hanem a következetes anyaghasználatra és az egyszerű hajtogatott acéllemez gesztusára.

Míg az útvonalat jelző tájékozási pontok és pihenő helyek egyszerű "táblái" és "padjai" következetesen egységesek minden ponton, addig különleges helyzetben vannak a torony-párt és a sáncokat jelölő építészeti elemek. Ez az elem-páros nem akar hivalkodó lenni, a lehető legegyszerűbben szeretné felhívni a figyelmet a jelölendő objektumra. Interaktív kalandra hív bennünket, az ösvényről leszólít, és a megmutatni kívánt történelmi emlék kellős közepébe vezeti lépteinket. Itt érkeztünk el koncepciónk egy lényeges pontjához, a tornyokat és a sáncokat jelölő építészeti elem formájához és kapcsolatához.

A torony magasba emel, és kilátást nyújt, a sánc a földbe visz le, s láthatatlanságot biztosít.

Ez az ellentét fogott meg bennünket a forma kiválasztásánál. Kilátó helyett a tornyok szemlélésére és eltűnődésre hívó "pozitív" formát terveztünk, mely elemel a földtől. A sáncok esetében pedig pont a terepszint alá, a legépebben megmaradt sánc kigyózó árkába visz le bennünket a forma - ha csak egy rövid szakaszon is.

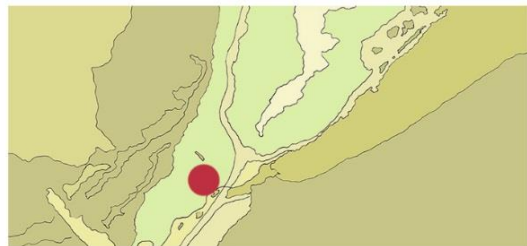
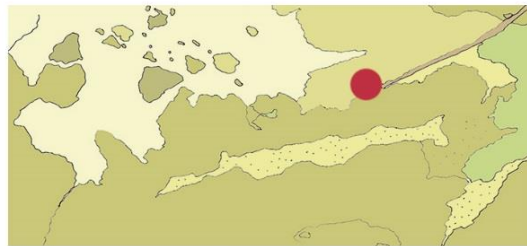
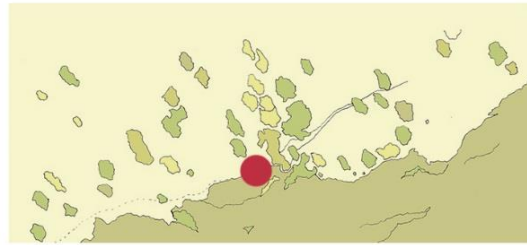
A római-kori toronypár ölen gyönyörű fák nyújtóznak az ég felé. Ez a tény egy meglehetősen prózai oka annak, hogy egy kilátó építése nem indokolt. Egy ide telepített kilátótorony, mely megidézi az őrtorony emlékét, nem nyújtana megfelelő kilátást szinte semmire, hiszen a terebélyes fák lombjai körös-körül takarást adnak. Ahhoz pedig, hogy a kilátás megfelelő legyen, szinte az összes öreg fát ki kellene vágni a környezetében. Ezt az erőszakos beavatkozást elutasítottuk. A hely régészeti lelőhely, és azon túl, hogy kérdéses egy tervezett kilátó telepítésének helyzete (ráépítés, fölépítés, melléépítés), öncélúnak tartjuk egy torony emelését a fakivágások árán, hiszen a következő megállónál, a Tompa tetőn kilátó nélkül is pazar látvány tárul elénk a tájra. Az említett indokokon túl szerettünk volna közvetlenebb lehetőséget biztosítani a toronypár ma is látható alapjainak szemlélésére. Éppen ezért egy épített utat, egy patinásított acéllemez-szalagot vezettünk át a két torony között, mely kikerülve néhány fát, több ponton megtörik, s enyhén elemel a földől, hogy felülről is szemügyre vehessük a romokat. A túraútvonal ösvényéről jól látható ez a kis "kitérő", s csábítóan invitál egy interaktív sétára.

A Tompa-tetőn, az első világháborús sáncok közül a "középső", cikkcakkos sáncot választottuk ki arra a célra, hogy időutazásunk helyszíne legyen. A teljes árok kiásása nem indokolt, célunk szemléltetésére bőven elegendő egy rövid szakaszon való "terezsint alá süllyedés". A sánc ezen a rövid szakaszon a feltehetően eredeti mélységéig ki lett mélyítve, s a levezető, s belőle kivezető rámpa csupán tereprendezés, füves ösvény, a sánc oldalfalait képezik csupán a patinásított acéllemezek, s hasonlóan törnek, mint a tornyok esetében. Ahogy

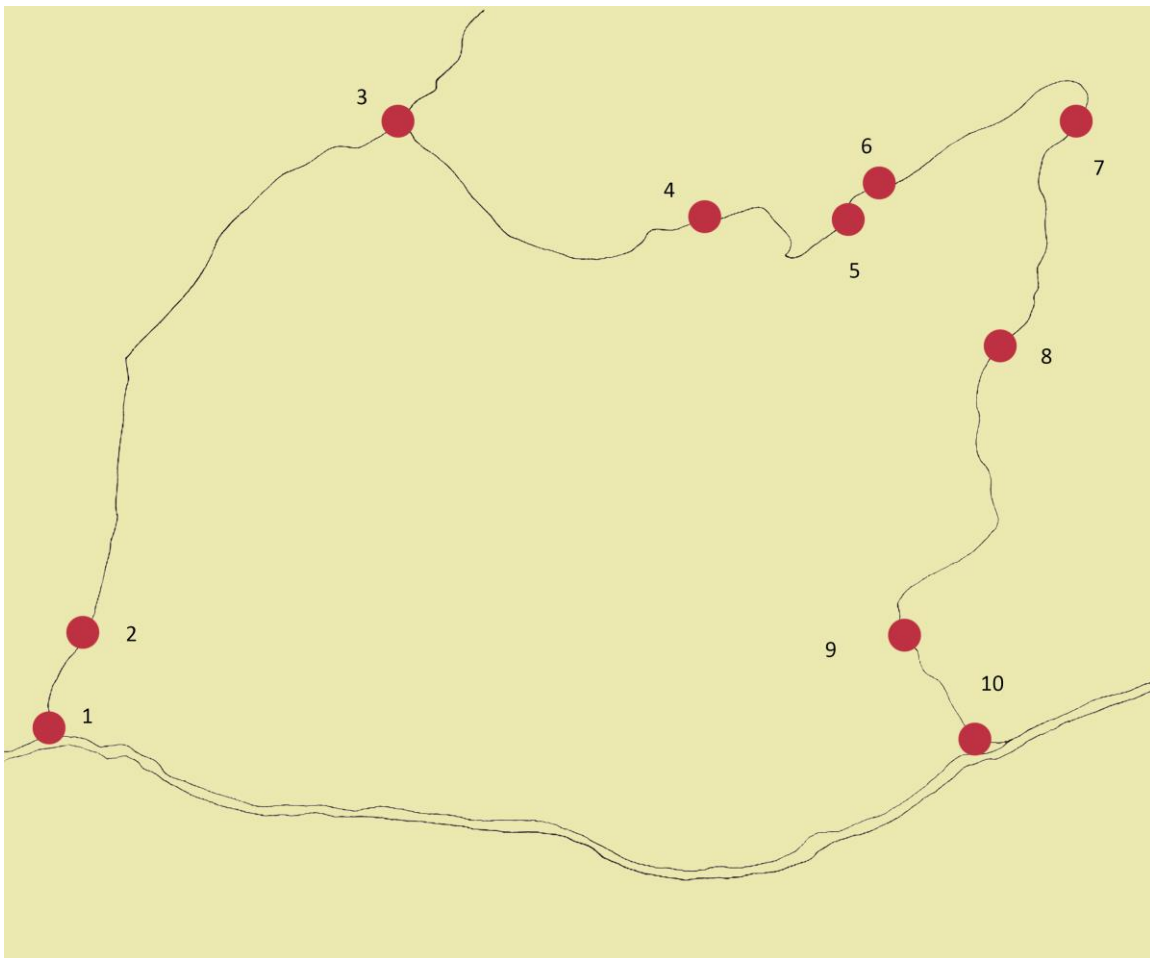
haladunk lefelé az árokban, egyre tűnünk el a földben, ki-ki magassága szerint máskor éri el azt a pontot, amikor már épen nem lát ki a sánc falai fölé.

A sáncba aláereszkedő szemlélő testközelből átélheti egy pillanatra azt a fizikai és lelki helyzetet, melyet a sánc rejteke biztosít. a terepszint szemmagasságban van, a jobb kilátást csak lábujjhegyre állva lehet elérni. A sáncárok-háború borzalmait természetesen nem célunk, de nem is tudnánk szemléltetni, a sánc megidézése csupán gondolatébresztő, s emléket állító elem.

Helyszínrajzok, az útvonal állomásai

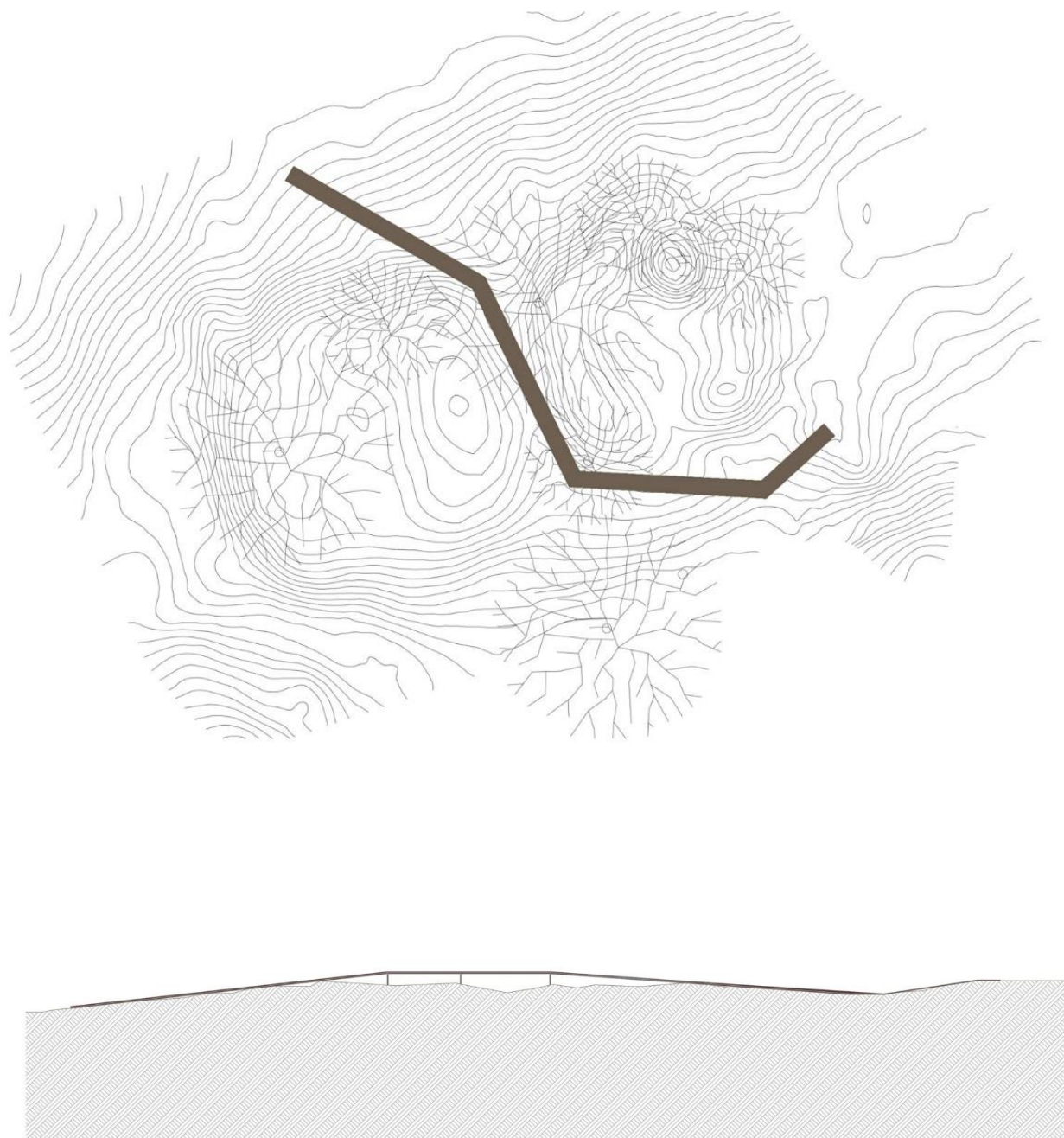
1. Nyárádremete település, elágazás
2. Kivezető út Nyárádremetéből
3. Útelágazás északon
4. Forrás
5. Világháborús sáncárcok
6. Forrás
7. Római kori tornyok emlékei
8. Ösvény és Meleg-súgó patak találkozása
9. Tisztás
10. Vármező település, elágazás

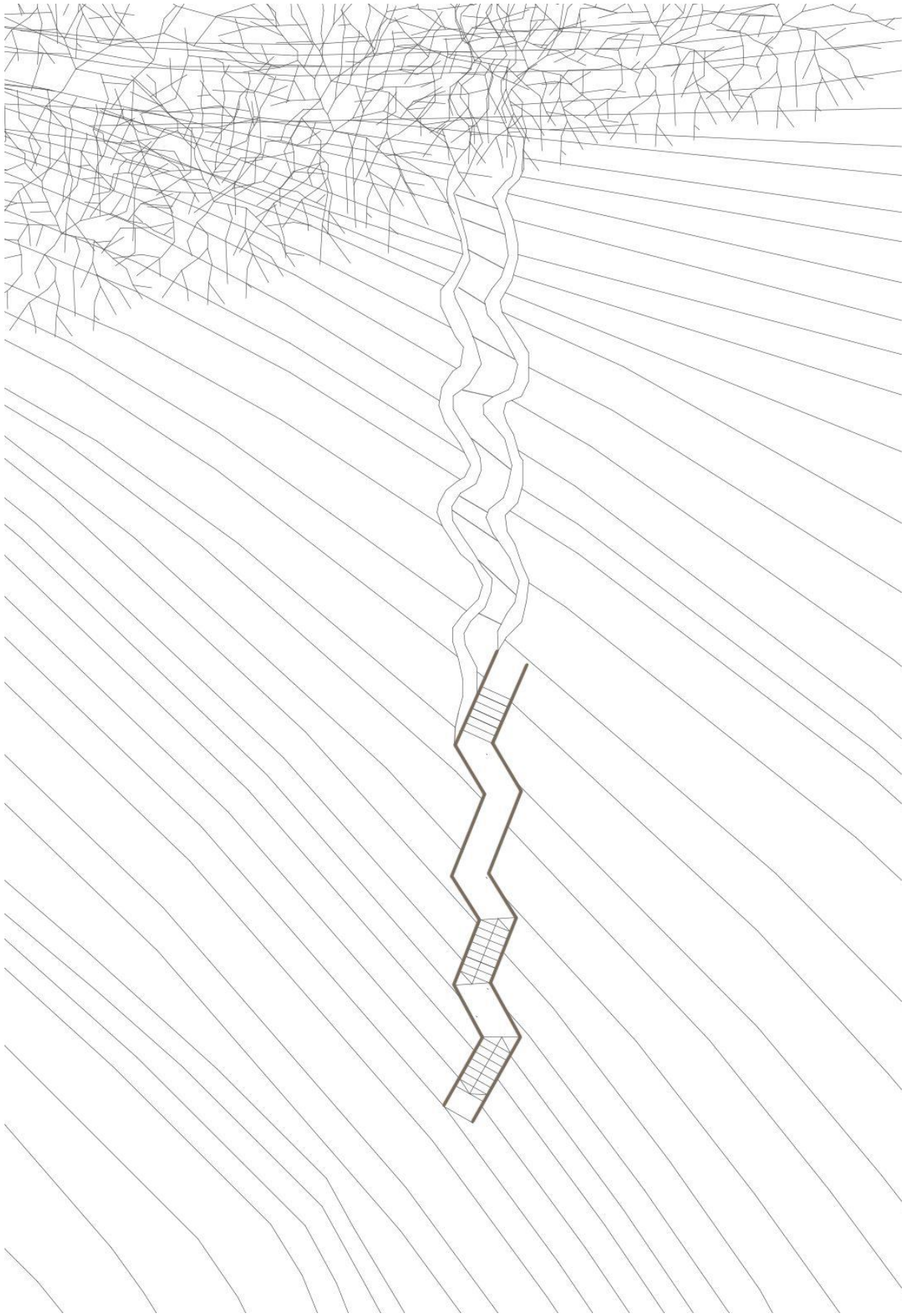
Az állomások jellege

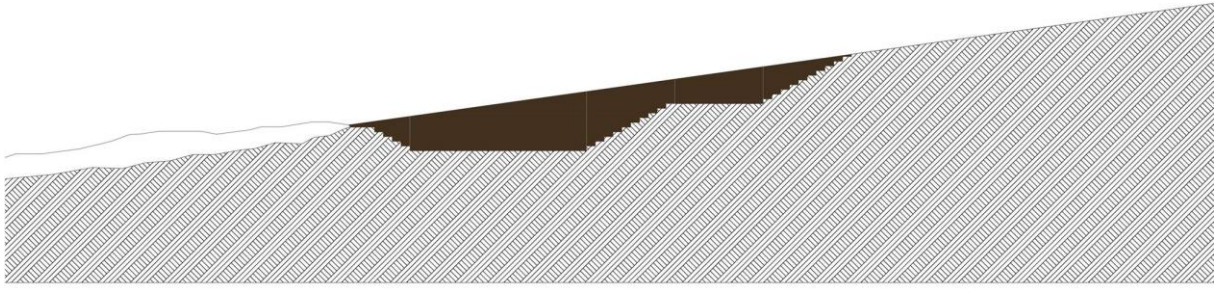
						
1		×				
2		×	×			
3		×	×			
4				×	×	
5		×				×
6			×			×
7			×		×	
8				×	×	
9			×			
10		×				

Beavatkozás a római erődök romjainál és a világháborús sáncoknál
alaprjz, nézet

Bibliográfia

<http://www.landezine.com/index.php/2014/01/homage-to-a-duck-decoy-by-md-landschapsarchitecten/>

<https://hu.wikipedia.org/wiki/Limes>

<http://www.limesdacicus.ro/hu/>

<http://www.landezine.com/index.php/landscapes/landscape-architecture/realized-projects/forest/>